POLITICA DE FORMARE A CORPULUI DIDACTICO-ȘTIINȚIFIC A ȘCOLII SUPERIOARE DIN URSS (1918–1941)

THE POLICY FOR THE FORMATION OF THE TEACHING AND RESEARCH STAFF OF HIGHER EDUCATION IN THE USSR (1918–1941)

CZU: 378.011.3-051(47+57)″1918/1941″ https://doi.org/10.59295/spd2025u.10

Liliana ROTARU
ORCID: 0000-0002-3051-5721
E-mail: lilianaefrim@gmail.com
Universitatea de Stat din Moldova, Chișinău, Republica Moldova

Summary. *In the present article, the author aims to examine the Soviet policy of transforming the teaching and research staff of higher education institutions during the period 1918–1941, with a focus on subordinating this body to the ideological objectives of the party-state. The research is based on the analysis of educational policy documents, legislative acts, and relevant historical sources, applying the historical-comparative method and the contextualization of political and social factors. The findings reveal that the abolition of university autonomy, the introduction of political commissars, the restructuring of academic titles, and the proletarianization of access sought to replace the old intelligentsia with cadres loyal to the regime. In the context of a shortage of specialists, prerevolutionary personnel were partially retained, while new training mechanisms such as the Institute of Red Professors and the Soviet aspirantura (1925) were established under political control. In the 1930s, the Higher Attestation Commission monopolized the awarding of academic titles and degrees, filtering scholarly output according to ideological criteria, ultimately leading to the creation a model of the Soviet academic staff – politically loyal and fully integrated into the state's control structures.*

Keywords: *Soviet higher education, teaching and research staff, proletarianization, aspirantura, ideological control.*

După Revoluția din Octombrie 1917, liderii bolșevici și-a declarat intenția de a supune „unor perturbații revoluționare" întreg sistemul de învățământ rus, pentru a distruge vechea școală „burgheză" și „reacționară" și a construi una nouă, conformă principiilor comuniste, care să devină un instrument important de reorganizare revoluționară a societății. Urmărind să transforme educația dintr-un „instrument al capitalismului, într-un instrument al socialismului" liderul bolșevicilor era convins de necesitatea formării unei intelectualități proletare „în prima generație", singura care poate deveni sprijinul de nădejde al regimului [26, p. 328]. Intelectualității universitare i s-a atras o atenție deosebită, or aceasta nu doar trebuia să pregătească specialiști pentru economia statului sovietic, ci și să formeze viziunea marxist-leninistă despre lume a viitoarei intelectualități sovietice. Dacă noile reguli de admitere, orientate spre proletarizarea școlii superioare sovietice, au generat într-un timp

relativ scurt contingente de „studenți roșii", din rândul cărora bolșevicii intenționau să „forjeze" cadre de „specialiști" pentru economia sovietică și o nouă intelectualitate [27, p. 48-51; p. 28, p. 73-79], problema creării corpurilor didactico-științifice ale școlilor superioare sovietice a fost mai greu de surmontat, deoarece structura socială a corpului profesoral nu putea fi modificată în conformitate cu idealurile comuniste cu rapiditate.

Deși analiza istoriografică a acestei problematici nu intră în obiectivele prezentului studiu, trebuie să menționăm că primele publicații la această tema au apărut încă în anii 1920–1930, tratând-o doar în linii generale sau din perspectiva juridică. În anii 1950–1980 au fost elaborate studii care vizau subiectul enunțat de noi, atât în lucrări generale de istorie a învățământului superior din URSS [1, 2, 3], care au abordat istoria intelectualității sovietice [4, 5, 6] și care se referă la aspectele istorico-juridice și istorico-pedagogice [7, 8, 9]. Fiind elaborate sub egida organelor de partid și/sau de stat în cadrul paradigmei istoriografiei marxist-leniniste, lucrările respective au pus accent pe reglementările oficiale, pe rolul partidului în formarea personalului și au evidențiat „succesele" modelului sovietic în plan cantitativ și organizatoric. După destrămarea URSS, istoriografiile postsovietice, dezangajate politic și ideologic, au inițiat cercetări în baza documentelor de arhivă, dar investigațiile s-au referit la cazuri particulare ale unor instituții sau domenii [10, 12, 13, 14], ale unor regiuni și republici [10, 11, 15, 16, 17] sau ale unor aspecte [18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25] ale politicilor statului sovietic de formare a corpurilor didactico-științifice ale școlilor superioare.

În studiul de față ne propunem să examinăm politicile și mecanismele de formare a corpurilor științifico-didactice în învățământul superior sovietic în perioada 1918–1940, cercetarea fiind importantă din perspectiva transpunerii și instrumentalizării acestora în învățământul superior din RSS Moldovenească, în vederea creării unui corp profesoral universitar conform necesităților și idealurilor regimului comunist. Studiul se bazează pe analiza documentelor de publicate, legislația și regulamentele oficiale sovietice din perioada 1918–194, precum și pe literatura istoriografică sovietică și post-sovietică relevantă. Metodologic, cercetarea aplică o combinație de analiză istorică și metodă comparativ-istorică a politicilor sovietice în domeniul învățământului superior, cu accent pe măsurile de reorganizare a corpului didactico-științific și pe instrumentele de control ideologic al intelectualității universitare.

În Rusia prerevoluționară, numărul profesorilor universitari era insuficient pentru necesitățile ambițioase ale proiectelor bolșevicilor [3, p. 123-124] și, pe deasupra, doar o mică parte dintre aceștia a acceptat să colaboreze cu noua putere, fiind intimidați abordarea de clasă a reformelor regimului [20, p. 99-102]. În acest context, una dintre direcțiile principale ale politicii partidului în raport cu intelectualitatea universitară a fost „reorientarea lor ideologică" [4, p. 10-11; 6, p. 10]. Principalul obstacol în calea succesului acestei politici era autonomia universitară, conform căreia, instituțiile de învățământ superior beneficiau de independență în materie de organizare a procesului didactic, în politica de personal, iar cele mai importante decizii cu privire la funcționarea școlii superioare erau luate în mod colegial de către consiliile științifice.

Lichidarea „privilegiilor”, care reieșeau din autonomia universitară, a început în septembrie 1918, prin numirea comisarilor politici în instituțiile de învățământ superior, cu atribuții de control și dreptul de a anula orice hotărâre a universitarilor considerată contrară deciziilor guvernului sovietic. Cum această măsură oferea autorităților posibilitatea de a controla, dar nu și de a conduce direct școala superioară [21, p. 21], la 12 septembrie 1918 a fost emisă o nouă hotărâre de guvern, prin care cadrele didactico-științifice erau scutite de serviciul militar în Armata Roșie, dar obligate să activeze exclusiv în instituțiile unde erau repartizate de Cartierul General și de Comisariatul Poporului pentru Învățământ (CPÎ) al RSFSR [29, p. 117-118].

Ulterior, prin decretul din 1 octombrie 1918, Sovietul Comisarilor Poporului (SCP) al RSFSR a abrogat toate titlurile și gradele științifice și științifico-didactice tradiționale din învățământul superior rus și a instituit un singur titlu – „profesor”, care putea fi obținut doar de persoane cu pregătire corespunzătoare, lucrări științifice publicate în domeniul de specializare și merite recunoscute în activitatea științifică, în urma unui concurs unic. Restul personalului didactic a fost clasificat drept „lectori”. Decretul obliga toți foștii profesori să participe la un concurs de realegere pentru postul de la catedră și interzicea cumulul de funcții [30, p. 381-382], ceea ce le-a agravat considerabil situația financiară și le-a slăbit poziția în cadrul facultăților. Măsuri respective, în contextul politic și social-economic din Rusia, au afectat negativ statutul corpului academic, alimentând resentimente antisovietice în rândul comunității științifice și didactice.

Guvernul bolșevic, însă, a fost consecvent în politicile sale, intervenind, inclusiv, și în organizarea procesului didactic, obligând universitarii să desfășoare lecțiile și lucrările practice seara, pentru a facilita accesul muncitorilor la studiile superioare. Totodată, a anulat examenele de stat, diplomele și certificatele, studenții primind dreptul să susțină oricând probele cursurilor finalizate [24, p. 42]. Ulterior, prin hotărârea din 4 martie 1919, SCP al RSFSR a creat Consiliul Științific de Stat (GUS), cu membri desemnați de Comitetul Executiv Central și CPÎ, pe care l-a responsabilizat cu determinarea direcțiilor de dezvoltare a învățământului superior, aprobarea planurilor de învățământ, programelor și manualelor, elaborarea statelor de personal și controlul selecției și repartizării cadrelor [31, p. 639-640].

Însă, Războiului Civil, emigrarea în masă și atitudinile antisovietice ale universitarilor au determinat o moderare temporară a politicii bolșevice. Deși în elita conducătoare exista polemică privind relația cu universitarii [21, p. 22-25], regimul le-a oferit unele beneficii și privilegii socio-economice pentru a-i loializa [22, p. 62-69]. Totuși, obiectivul de proletarizare și convingerea că „profesorul nu trebuie să aibă mai multe drepturi decât oricare alt funcționar sovietic”, au dus la plasarea învățământului sub controlul total al CPÎ al RSFSR, inclusiv asupra politicii de personal [32, p. 804-805]. Toți angajații au fost încadrați în trei categorii de „lucrători științifici”: *profesorii,* fiind numiți în funcție de GUS; *lectorii* și *colaboratori științifici* – de Consiliul instituției, dar sub supravegherea și în baza reglementărilor autorităților de stat, inclusiv al CPÎ al RSFSR [32, p. 1117-1119].

În pofida unor rezultate ale „reformelor”, bolșevicii nu aveau încredere în vechea intelectualitate și considerau că doar una proletară le-ar putea fi de sprijin. Astfel în 1921, au creat Institutul Profesorilor Roșii, ca pe o „forjerie” de cadre marxiste ce trebuiau să înlocuiască „reprezentanții ideologiei burgheze” din învățământul superior [23, p. 96-112]. Rezultatele au fost modeste: spre sfârșitul anilor 1920, doar 18,6% dintre „lucrătorii științifici” proveneau din muncitori și țărani, restul din „garda veche” [4, p. 43].

În afara instituțiilor specializate în formarea cadrelor marxiste, completarea corpurilor profesorale se făcea prin practica prerevoluționară de „păstrare” la catedre, în calitate de „colaboratori științifici”, a absolvenților care dovediseră aptitudini pentru activitatea științifică în timpul studiilor. Prin această măsură, în prima jumătate a anilor 1920, s-au pus bazele sistemului de stat sovietic pentru formarea cadrelor științifico-didactice, dar pentru că era aplicată după modelul „atelierelor de meșteșugărie” [4, p. 178], nu s-a putut acoperi necesarul de „lucrători” pentru învățământul superior.

Având în vedere deficitul tot mai mare de cadre științifice și didactice, în 1925 CPÎ al RSFSR a creat aspirantura sovietică (doctoratul), ca „sistem de pregătire în masă, planificată, a cadrelor științifico-didactice într-un termen determinat și pe cheltuiala statului”, plasând organizarea formării „lucrătorilor științifici”, pusă în sarcina GUS. Instrucțiunile din 1925-1926 prevedeau o durată de trei ani, în care aspirantul trebuia să învețe limbi străine, să efectueze un stagiu pedagogic și să realizeze cercetări sub coordonarea conducătorului științific, obținând dreptul de predare într-o instituție de învățământ superior doar după susținerea disertației [11, p. 20-21]. În contextul „foametei de cadre”, SCP al URSS a permis admiterea la aspirantură a persoanelor între 20 și 35 de ani, cu sau fără studii superioare, dacă aveau competențe de cercetare, obligând absolvenții să lucreze în instituțiile desemnate de CPÎ al URSS. Considerată o „măsură politică organizatorică” pentru înlocuirea rapidă a vechiului personal „străin ideologic”, aspirantura era supusă unui control politic strict al organizațiilor de partid și obștești, vizând prioritar candidați din medii muncitorești-țărănești, membri de partid sau comsomoliști. Totuși, în 1929, doar 4,5% dintre „lucrătorii științifici” proveneau din muncitori, 17,5% din țărani, 59,3% din mediul funcționăresc, 18,7% din alte categorii, iar numai 9,8% erau membri de partid [11, p. 35].

Industrializarea și colectivizarea au readus în prim-plan problema deficitului de specialiști în toate sectoarele economiei, iar extinderea rețelei de învățământ superior a generat o nouă criză de cadre didactico-științifice. În acest context, guvernul sovietic a majorat numărul de aspiranți și a descentralizat admiterea, oferind instituțiilor dreptul de recrutare. Dar, constatând numărul redus de comuniști printre „lucrătorii științifici”, în iunie 1929, CC al PC(b)US a dispus implicarea activă a organizațiilor obștești în selectarea aspiranților și promovarea a cel puțin 60% membri de partid, prioritari fiind cei din „clasele truditoare” [34, p. 524-525]. Astfel, apartenența la partid și originea socială „corectă” au devenit criterii de bază pentru admitere la aspirantură. Din anul 1934, candidații erau înscriși la aspirantură fără probe de admitere, dar ei trebuiau să aibă obligator o experiență de muncă doi ani și recomandări din partea unei catedre de specialita-

te și a unei organizații obștești, [35, p. 61-62]. Totodată, aspiranții puteau fi exmatriculați mai ușor, inclusiv pentru tăinuirea originii sociale sau pentru comportamente, calificate drept antisovietice. În urma acestei politici, aspirantura a fost adaptată rigorilor partidului: în 1937, 47,5% dintre aspiranți erau membri de partid și comsomoliști [11, p. 62]. Formal, discriminarea pe criterii de clasă și politice a fost eliminată prin hotărârea SCP al URSS din 1935 privind admiterea în școlile superioare, justificată prin „schimbarea echilibrului forțelor de clasă în URSS" [36, p. 2].

În a doua jumătate a anilor 1930, autoritățile sovietice au abandonat ideile utopice și au revenit la modelul prerevoluționar de formare a cadrelor didactico-științifice. Hotărârea din 13 ianuarie 1934 a SCP al URSS a instituit două grade științifice – *candidat în științe* și *doctor* – și trei titluri didactico-științifice: asistent, docent și profesor. Gradul de candidat presupunea absolvirea aspiranturii și susținerea unei disertații publice, iar cel de doctor – susținerea unei disertații rezultată dintr-o cercetare independentă recunoscută. Gradele erau acordate de consiliile științifice ale școlilor superioare sau ale instituțiilor de cercetare abilitate, necesitând confirmarea Comisiei Superioare de Atestare (VAK) a Comitetului Unional pentru Școala Superioară, care fusese creată în anul 1932 cu dreptul de a conferi titluri și grade științifice, dar și de a asigura o politică unitară a statului în domeniul atestării personalului științific și științifico-didactic [13, p. 18-28]. Titlul de asistent revenea absolvenților calificați pentru predare și cercetare, cel de docent – candidaților în științe implicați în activitate didactică, iar cel de profesor – doctorilor în științe cu activitate independentă. Titlurile se acordau de consiliile științifice, însă docentul trebuia confirmat de o comisie a CPÎ al URSS, iar profesorul – de VAK [38, p. 176-178]. Regimul și-a pus sub control definitiv formarea cadrelor didactico-științifice, delegându-i VAK-ului dreptul exclusiv de a valida gradele și titlurile didactico-științifice (1936), instituție care „veghea nu atât asupra calității științifice a disertațiilor, cât asupra conținutului lor ideologic și orientării politice, ultimele componente fiind întotdeauna decisive" [14, p. 63].

În concluzie, analiza politicilor sovietice din perioada 1918–1940 privind formarea cadrelor didactico-științifice evidențiază caracterul profund politic al transformărilor instituționale și profesionale, care au urmărit subordonarea completă a învățământului superior obiectivelor ideologice ale regimului comunist. Măsurile implementate – de la lichidarea autonomiei universitare și reorganizarea titlurilor și gradelor științifice, la crearea instituțiilor specializate și instituirea controlului politic asupra selecției și mobilității cadrelor – au urmărit integrarea completă a instituțiilor de învățământ superior în structurile de control ale partidului-stat. Deși rezultatele înlocuirii „gărzii vechi" au fost modeste, mecanismele de planificare centralizată, gestiune și control, inclusiv, politico-ideologic, a formării, certificării și mobilității cadrelor științifico-didactice, s-au constituit într-un sistem capabil să asigure formarea tipului sovietic de universitar – competent profesional și loial politic. După anexarea sovietică a Basarabiei, regimul va transfera în RSSM, atât politicile definitivate către începutul celui de-al Doilea Război Mondial, cât și unele tactici experimentate în anii 1920-1930.

REFERINȚE:

1. БУТЯГИН А.С., САЛТАНОВ Ю.А. Университетское образование в СССР. М.: Издательство Московского университета, 1957. – 296 с.
2. ЧАНБАРИСОВ Ш. Х. *Формирование советской университетской системы.* М.: Высшая школа, 1988. – 255. ISBN: 5-06-001156-5.
3. ЕЛЮТИН В. П. *Высшая школа страны социализма*. Москва: Соцэкгиз, 1959. – 100 с.
4. САФРАЗЬЯН Н.Л. *Борьба КПСС за строительство советской высшей школы (1921–1927 гг.).* Москва: Изд-во Московского университета, 1977. – 158 р.
5. *Советская интеллигенция: История формирования и роста: 1917–1965*/ Академия общественных наук при ЦК КПСС. М.: Мысль, 1968. - 431 с.
6. ИВАНОВА Л. В. *Формирование советской научной интеллигенции (1917-1927 гг.).* М.: Наука, 1980. – 392 с.
7. ЛЕБИН Б.Д. *Подбор, подготовка и аттестация научных кадров в СССР. Вопросы истории и правового регулирования*. М-Л.: Наука, 1966. – 288 с.
8. ВОЙЛЕНКО Е.И., ГЕЙХМАН В.Л., РУБЦОВ А.В. *Справочник по правовым вопросам высшей школы*. Киев: Изд Киевского ун-та, 1980. – 388 с.
9. ГАЛКИН К.Т. *Высшее образование и подготовка научных кадров в СССР.* М: Советская наука, 1958. – 176 с.
10. АБУБИКЕРОВА Э. Ф. Принципы формирования научно-педагогических кадров в 1920-е гг. (на примере вузов Саратова). В: *Из истории и культуры народов Среднего Поволжья*. 2023, № 13 (1), сс. 123-132. ISSN 2410-0765
11. ЦЕХОВОЙ Н. П. *Подготовка научных и научно-педагогических кадров в СССР (1920-е – 1991 гг.): региональный опыт.* Томск: Издательский Дом ТГУ, 2016. – 199 с. ISBN: 978-5-94621-526-8
12. КОЗЛОВА Л. А. Институт красной профессуры (1921-1938): историографический очерк . В*: Социологический журнал*. 1994, № 1, сс. 96-112. ISSN: 1562-2495; e-ISSN: 1684-1581.
13. КОРНОУХОВА Г. Г. Деятельность Высшей аттестационной комиссии в довоенный период сталинизма. В: *Вестник ТГУ. История*. 2016, № 6 (44), 2016, сс. 18-28. ISSN: 1998-8613.
14. СОНИН А. С. ВАК СССР в послевоенные годы: наука, идеология, политика. В: *Вопросы истории, естествознания и техники.* 2004, № 1, сс. 18-63. ISSN: 025-9606.
15. MURARU, Elena, MOISEEV Ion. Politica de cadre şi crearea intelectualităţii în RASSM în condiţiile aparatului administrative de comandă stalinist. În: *Anale ştiinţifice ale Universităţii de Stat din Moldova*. 2000, vol. II, pp.148-152.
16. NEGRU Elena. *Politica etnoculturală în RASS Moldovenească (1924-1940*). Chişinău: Prut Internațional, 2003. – 203 p. ISBN: 9975 69-395-4.

17. GRIBINCEA Argentina, GRIBINCEA Mihai, ȘIȘCANU Ion. *Politica de moldovenizare în RASSM. Culegere de documente şi materiale*. Chişinău: Civitas, 2004. – 336 p. ISBN 9975-912-32-X
18. РОМАНОВСКАЯ О. В. Правовой режим государственной системы научной аттестации: поиск исторических основ. В: *Наука. Общество. Государство*. 2021, т. 9, № 2 (34), сс. 24-33. e-ISSN: 2307-9525.
19. ВОЛКОВ С.В. *Интеллектуальный слой в советском обществе*. Москва: Изд-во ИНИОН РАН, 1999. – 250 с. ISBN: 978-524-801-353-1.
20. КОРОТИН Ю. Н. Взаимоотношения советской власти и вузовской автономии в 1920-е гг. В: *Грамота*. 2013, № 2 (28): в 2-х ч. Ч. II. сс. 99-102. ISSN: 1997-292X.
21. КАЗАНИН Е. И. Власть и научно-педагогическая интеллигенция в России (1918-1922). В: *Вестник ВГУ.* Серия 4: История. 2003, № 8, сс. 20-32. e-ISSN: 2409-1979.
22. ДОЛГОВА Е. А. «Содействие у нас и защита у них»: советские комиссии обеспечения ученых как витринный проект в 1920−1930-е годы. В: *Вестник Пермского университета. История.* 2022, № 4(59), сс. 62-71. ISSN: 2219-3111.
23. КОЗЛОВА Л. А. «Без защиты диссертации». Статусная организация общественных наук в СССР В: *Социологический журнал*. 2001, № 2, сс. 145-158. ISSN 1562-2495; e-ISSN:1684-1581.
24. ШПАКОВСКАЯ Л. Л. Советская образовательная политика: социальная инженерия и классовая борьба. В: *Журнал исследований социальной политики*. 2009, № 7 (1), сс. 39-64. ISSN: 1727-0634.
25. ДОЛГОВА Е. А.. Институт красной профессуры как «государственный» проект: 1921–1938 гг. В: *Вестник РГГУ.* 2018, № 2 (12), сс. 39-52. ISSN: 2073-6339.
26. ЛЕНИН В. И. Речь на I Всероссийском сьезде Советов народного хозяйств. В: В. И. Ленин. *Полное собрание сочинений.* 5-ое изд. Том 36. М.: Изд. политической лит-уры, 1974, с. 382.
27. FITZPATRICK Seilla. *Education and social mobility in the Soviet Union, 1921-1934.* Cambridge: Cambridge University Press, 1979. – 335 p. ISBN: 978-051-152-359-5.
28. ROTARU Liliana. *Inginerie națională și socială în învățământul superior din RSS Moldovenească.* Chișinău: Lexon-Prim, 2025. ISBN: 978-997-517-321-6.
29. *Декреты Советской власти. Т. VI. 1 августа - 9 декабря 1919 г.* / Ин-т марксизма-ленинизма при ЦК КПСС, Ин-т истории СССР АН СССР. М.: Политиздат, 1973. – 584 с.
30. *Декреты Советской власти. Т. III. 11 июля - 9 ноября 1918 г.* / Ин-т марксизма-ленинизма при ЦК КПСС, Ин-т истории СССР АН СССР. М.: Политиздат, 1964. – 676 с.

31. *Декреты Советской власти. Т. IV. 10 ноября 1918 г. – 31 марта 1919 г. /* Институт марксизма-ленинизма при ЦК КПСС, Ин-т истории СССР АН СССР. М.: Политиздат, 1968.
32. *Собрание узаконений и распоряжений рабочего и крестьянского правительства за 1921 г.* / Упр. делами Совнаркома СССР. М.: Б. и., 1944. - 1207 с.
33. *Собрание узаконений и распоряжений рабочего и крестьянского правительства за 1922 г.* Отдел первый. М.: Б. и., 1950. – 1077 с.
34. *КПСС в резолюциях и решениях съездов, конференций и пленумов ЦК (1898-1988).* В 16 т. / Под ред. А. Г. Егорова, К. М. Боголюбова. 9-е изд. Т. 4: 1926-1929. М.: Политиздат, 1984. - 575 с.
35. *Собрание законов и распоряжений Рабоче-крестьянского правительства СССР за 1934 г.* Отдел первый. М.: Б. и., 1948. - 983 с.
36. *Собрание законов и распоряжений Рабоче-Крестьянского правительства РСФСР за 1936 г.* № 1-31. Отдел первый. М.: Гос. изд-во Сов. законодательство, 1936. – 285 с.
37. *Собрание постановлений и распоряжений правительства СССР за 1939 г.* № 1-37. Отдел первый. М.: б. г. – 264.
38. *Собрание законов и распоряжений Рабоче-Крестьянского Правительства СССР за 1937 г. № 1-39.* Отдел первый / Упр. Делами Совета Народ. Комиссаров Союза ССР. М.: Гос. изд-во Сов. законодательство, [1937]. – 368 с.